

Nationaløkonomisk Forening.

I.

Privat Møde d. 15. December 1893.

Diskussion om Agrarbevægelsen.

Diskussionen indledes af et af Bestyrelsens Medlemmer med den Bemærkning, at Bestyrelsen allerede for længere Tid siden havde besluttet at indkalde et Møde om Agrarbevægelsen, men at man havde ment at burde afvente det store Odense-Mødes Program. — Taleren gennemgik i Korthed Agrarbevægelsens Historie. Den var allerede for mange Aar siden begyndt i England; men i dette Industri-Land havde den ikke kunnet faa nogen stor Betydning, og det eneste, de engelske Landmænd hidtil havde opnaaet, var Forbud mod Indførsel af levende Kreaturer. I Tyskland var Bevægelsen begyndt i 1879 og førte til Bismarcks Beskyttelseslove, idet Indførselstolden for Korn og andre Landbrugsprodukter var bleven stærkt forhøjet; senere vare disse Toldsatser ganske vist atter blevne nedsatte overfor Østrig — hvilken Nedsættelse ogsaa var kommen Danmark tilgode —, men Nedsættelsen var forholdsvis ringe lige overfor Forhøjelsen i 1879. I vort tredje Naboland, Sverig, havde der som bekendt mange Aar staaet en meget haardnakket Kamp imellem

Protektionisterne og Frihandelsmændene, en Kamp, som i 1887 saa at sige ved en Tilfældighed (et kasseret Valg) endte med Protektionisternes Sejr og Indførelsen af høj Told paa Landbrugsprodukter. Siden 1887 har England været omtrent det eneste Land, til hvilket det danske Landbrug har kunnet exportere. — Her i Danmark begyndte Agrarbevægelsen for 4 Aar siden med Fremkomsten af nogle Artikler om Guldfoden i Fyns Stiftstidende. Det var dog først i Løbet af 1893, at Bevægelsen har grebet stærkere om sig, og den har nu i kort Tid naaet et Omfang, hvortil vort Land i mange Aar kun har ét Sidestykke at fremvise, nemlig »Stores«-Bevægelsen i afvigte Sommer. Paa Møderne rundt om i Landet var der jo fremkommet mange højst mærkelige Udtalelser, — deriblandt den for Taleren uforstaaelige, at Guldmøntfodens Indførelse skulde være Skyld i Misèren, ja endog i Kornprisernes Fald — hvorpaa Taleren dog ikke fandt Anledning til at komme nærmere ind nu, da der fra Odense-Mødet forelaa et Program; Kritiken maatte nu rettes mod dette. Først maatte man imidlertid klare sig dette Spørgsmaal: er Landbruget virkelig saa slet stillet, som der bliver sagt? Det kunde da ikke nægtes, at Produkternes Prisleilighed havde medført en Værdiforringelse for Ejendommene; men naar det var blevet sagt, at Landejendommenes Værdi var sunken til det halve, da var dette en Overdrivelse. Det meget stærke Fald i Produktpriserne var først indtraadt i de seneste Aar. Ved en Sammenligning med Gennemsnitsprisen for de 10 Aar 1874—83 var Hvedens Pris faldet til omtrent det halve, Bygprisen til $\frac{2}{3}$ og Rugen og Havren til $\frac{4}{5}$ af den tidligere Pris. Kreaturpriserne vare faldne betydeligt (til $\frac{2}{3}$ eller maaske Halvdelen

af den tidligere Pris). Smørret derimod havde holdt sig mere konstant, og Prisen var i alt Fald ikke sunken med mere end 15 $\%$. Naar man vilde beregne det samlede Prisfald, maatte man tage alt dette i Betragtning og endvidere erindre, at Flæskeproduktionen, som netop i de senere Aar havde taget meget stærkt Opsving, slet ikke var bleven berørt af Prisfaldet. Der var ingen Tvivl om, at Jordens Værdiforringelse højst kunde anslaaes til 25 $\%$. Imidlertid var dette jo tilstrækkeligt til at gøre det Spørgsmaal berettiget: bør der ikke fra Statens Side gøres noget for at afværge de uheldige Følger af Landbrugets slette Stilling? Spørgsmaalet var meget tvivlsomt. Man havde ganske vist i 1857 set et lignende Exempel, da hele Handelsstanden truedes af Krisen, og Staten traadte hjælpende til med et Laan. Der var dog den Forskel mellem Handelskrisen i 1857 og den nuværende Landbrugs-krise, at den førstnævnte var aldeles forbigaaende, saa at det kun gjaldt om at bringe de Handlende en midlertidig Hjælp, medens der er al Udsigt til, at de nuværende lave Produktpriser ville vedblive i længere Tid, ja at der maaske endog vil indtræde et yderligere Prisfald. De Landmænd, som ikke kunne bestaa med de nuværende lave Produktpriser, ville altsaa overhovedet ikke kunne hjælpes. Med dette in mente maa Spørgsmaalet om Statens Indgriben paa dette Omraade behandles. Det maatte dernæst erindres, at medens Flovheden i Konjunkturerne var bleven ledsaget af en Dalen i Rentefoden, som var kommen Flertallet af Landejendomsbesidderne tilgode (— men hvorom der aldeles ikke var talt paa Agrarmøderne —) saa var der andre Samfundsklasser, der havde lidt fuldt saa

meget; Taleren skulde i saa Henseende kun minde om de Tab, der var paaført Skibsejerne ved de senere Aars yderlig lave Fragter. Der var altsaa mange Klasser af Erhvervsdrivende, som med lige saa stor Ret som Landmændene kunde forlange Statens Hjælp.

Taleren gik dernæst over til at omtale enkelte af Odense-Mødets Programpunkter, og erkendte det Berettigede og Hensigtsmæssige i, at de vigtigste af disse ere førte frem i Rigsdagen, hvor de ville kunne blive drøftede fra forskellige Synspunkter. Med Hensyn til Fordringen om Lettelse i Hartkornsskatterne var man i Odense ikke gaaet nær saa vidt som paa de forberedende Møder; det maatte indrømmes, at en Omlægning af Amtsskatterne i Hartkornets Favør var en rimelig Udvej. — Der var fra Agrarernes Side blevet spurgt, om det ikke vilde være baade klogt og retfærdigt, om den danske Stat — lige saa vel som vore Nabolande, — ydede det betrængte Landbrug en Støtte ved Indførelse af Beskyttelsestold paa Landbrugsprodukter. Det maatte dog erindres, at Gennemførelsen af saadanne Foranstaltninger vilde være meget vanskelig, da Toldreformen vilde gribe ind i hele den politiske Stilling. Men dertil kom, at en Korntold, naar alt kommer til alt, maaske vilde blive en tvivlsom Fordel: Told paa Majs og Byg vilde skade Kreatur- og Ølproduktionen; Told paa Rug var ikke at anbefale, da den vilde blive særlig trykkende for de Ubemidlede, o. s. fr.

Efter Talerens Mening var der Anledning til at spørge, om Landmanden ikke burde søge Hjælpen hos sig selv fremfor hos Staten. For det første maatte man ikke glemme, at de gode Aar i sin Tid væsentlig

vare komne Landmændene tilgode, og at den Flothed i Levevis, som man da havde vænnet sig til, tildels eksisterede endnu. En stor Del af Landbrugerne vilde altsaa kunne bidrage til at forbedre deres Stilling ved at indskrænke deres Forbrug. Men dernæst saa Taleren en Udvej i at gaa over til andre Kulturer og i at producere bedre Varer. Den Klasse af Landbrugere, som følte Tidens Tryk stærkest, var Besidderne af de større Ejendomme; Gaardmandsklassen havde derimod ved Oprettelsen af Andels- og Fællesmejerier opnaaet den Fordel fremfor tidligere, at deres Smør nu blev lige saa godt betalt som Herregaardssmørret. Der burde altsaa lægges Vægt paa Frembringelsen af Varer, der egnede sig til Export. Her var en Opgave for Landboforeningerne: at give Anvisning paa nye Exportartikler. Vort Land ligger heldigt for Forbindelse med England, og det var sandsynligt, at der her kunde erobres et godt Marked for saadanne Artikler som Fjerkræ, Æg, Havebrugsprodukter o. l.; men det maatte man erindre, at de konservative Englændere kun ville opgive deres tidligere Leverandører og købe vore Produkter, naar vi kunne byde dem absolut udmærkede Varer.

Til Slutning anførte Taleren, at Priserne paa Landbrugsprodukter nu vare omtrent de samme som i 1842—46 og i Begyndelsen af 50erne.

Efter et Replikskifte mellem et Medlem og Bestyrelsens Formand om Hensigtsmæssigheden af Mødets private Karakter udtalte et andet Medlem, at Landmændene ikke med større Ret end andre Samfundsklasser kunde fordrø Statens Hjælp, naar Konjunkturerne gik dem imod. Landmændene havde haft gode

Aar; naar de nu bleve overraskede af de daarlige Tider, saa laa det i, at de havde været for lidet forudseende; men saa maatte de ogsaa selv tage Konsekvenserne. Landmændene maatte kunne gøre noget selv; der tales om, at Hveden er falden til den halve Pris, men Hvedebrødet er lige saa dyrt nu som tidligere; hvor er da Forskellen bleven af? Landmanden maatte lære at udnytte sine Chancer bedre.

Et tredje Medlem ytrede, at i Agrardebatten spillede Guldmøntfoden en stor Rolle. Taleren kunde ikke forstaa, at Guldet kunde være Skyld i alle Ulykkerne, men han kunde godt forstaa det Ræsonnement, hvorved man kom til dette Resultat. Sølvprisen var jo siden 1873 dalet fra 1: 15,7 til 1: 27. Hvis man nu tænkte sig, at Danmark havde beholdt Sølvfoden, medens alle andre Lande gik over til Guld, saa vilde dette have faaet Udtryk i Vexelkurserne. I £ vilde altsaa nu have været omtrent 30 Kr. i Stedet for 18 Kr., 100 Rmk. vilde have været 120—30 Kr. i Stedet for 89 Kr. o. s. v. Altsaa, sige Agrarerne, naar vi nu sælge Smør til England for 100 £, faa vi 1800 Kr., men havde vi beholdt Sølvfoden, vilde vi have faaet 3000 Kr. for det samme Kvantum Smør. Da nu Landbrugets Skatter for en stor Del ere konstante, synes det altsaa, som om Guldmøntfoden har skadet Landmændene i betydelig Grad. Ja, dette Ræsonnement var naturligvis paa en Maade rigtigt, men det var overordentlig ensidigt, idet man glemte, at Danmark ikke kan forsyne sig selv med saadanne store og vigtige Artikler som Kul, Jærn og Tømmer o. s. v. Hvis vi havde beholdt Sølvfoden, maatte vi have betalt denne vor Import dyrere i samme Forhold, som vi vilde have

faaet vor Export bedre betalt. Under den nævnte Forudsætning vilde f. Ex. Statsbanernes Budget give Underskud — og det et meget betydeligt Underskud. Og saaledes vilde det gaa paa alle Omraader. For at faa Balance i Statens Regnskab vilde man være nødt til at forhøje Skatterne; Fragterne vilde være adskilligt højere end nu : 130 Kr., hvor man nu betaler 89 Kr. (= 100 Rmk.), o. s. v. Det var let at forstaa, at Agrarerne ved første Øjekast kunde give Guldfo den Skyld for hele Misèren, men det var ufatteligt, at man efter en grundig Prøvelse af Spørgsmaalet kunde fastholde denne Opfattelse.

En følgende Taler benægtede, at Landmændenes Stilling var særlig daarlig. Den eneste Vare, som var falden betydeligt i Pris, var Hveden, og denne spillede en meget underordnet Rolle i det danske Landbrug. — Der var et Punkt i Odensemødets Program, som Taleren skænkede sin fulde Sympati, nemlig Indtægtskatten. Denne Skats rigtige Behandling vilde være det eneste Middel til at ophjælpe Samfundsforholdene; men Taleren, der betegnede sig som Socialdemokrat, maatte som saadan se noget anderledes end Agrarerne paa Indtægtsskattens Opgave; her var kun Tale om et foreløbigt Middel til at ophjælpe den almindelige Købeevne. Taleren kom dernæst ind paa en Betragtning af, at det nuværende Samfunds uheldige økonomiske Ordning viste sig i, at der overalt klagedes over »Overproduktion« og for lave Priser, samtidig med at de Fattige led Mangel paa de Varer, der skulde være produceret for meget af.

En derefter følgende Taler erklærede at være enig med den næstforegaaende Taler i, at der var

meget overdrevet i Agrarernes Udtalelser om Landbrugets Nød og Grundene dertil. Taleren vilde til de faldne Bemærkninger om Møntfodspørgsmaalet føje dette, at hvis Danmark havde beholdt Sølvfoden, vilde Handelen med Landmændenes Produkter være gaet fuldstændig ud af deres Hænder, fordi Vexelkursens Svingninger vilde have været ødelæggende for Landmanden. Naar det derimod var blevet paastaet, at Bibeholdelsen af Sølvfoden vilde have bevirket, at Prioriteterne i Landejendommene vare blevne opsagte, da var dette en Misforstaaelse. Ikke paa noget Tidspunkt vilde Prioritetshaverne kunne have haft Fordel af at opsige deres Kapitaler. Det maatte erkendes, at Landmændene paa to Punkter havde lidt Tab ved Guldmøntfodens Indførelse; disse to Punkter vare Hartkornsskatterne og Prioritetsrenterne. I disse to Punkter maatte man altsaa søge Begrundelsen af Fordringen om Statshjælp, og denne Fordring var ikke ubillig. Men ogsaa nationaløkonomiske Hensyn talte for at imødekomme Agrarerne; thi det var af overordentlig Interesse, at Bondestanden blev holdt oppe i økonomisk Henseende; hvis den jordbrugende Klasse som Helhed gik fallit, vilde dette medføre et stort nationaløkonomisk Tab. Der var altsaa Argumenter nok for, at Staten bør træde hjælpende til; og naar man sagde, at det var unødvendigt, da Landmændene jo dog »sidde ret godt i det«, saa maatte dette bestemt modsiges; der var ikke noget Erhverv, der forrentede Penge saa slet som Landbruget.

Et Medlem, der derefter fik Ordet, kunde ikke erkende, at Landmændene havde lidt ved Guldfodens Indførelse. Forholdet var derimod det, at de vare

gaaede glip af en Fordel, som de ikke havde mindste Krav paa. Der var blevet sagt, at man i 1857 hjalp de Handlende ud over Krisen, fordi man skønnede, at de vilde kunne tilbagebetale Laanene, men at dette ikke gjaldt Landmændene nu. Det var dog ikke alle Landmænd, der ere saaledes stillede, at Prisfaldet vil ruinere dem. Hvis en Landmand er saa slet situeret, at hans Ejendom ikke kan udrede Prioritetsrenterne, da er Tilstanden ganske vist haabløs; men i Almindelighed var Forholdet det, at en stor Del af Formuen er gaaet tabt, men at Ejeren akkurat kan klare sig, hvis de sekundære Prioriteter ikke blive opsagte. Kreditforeningerne burde derfor sættes i Stand til at tilfredsstille hele Realkrediten. Kreditforenings-Institutionen var bleven indført i et heldigt Øjeblik i 1850; da var den godt organiseret, men siden den Tid havde der intet Fremskridt fundet Sted — kun Tilbagegang.

Den derefter følgende Taler ytrede, at han havde ønsket at høre nogle Udtalelser fra Agrarernes Side; for muligt at fremkalde saadanne vilde han gøre nogle Bemærkninger, som han selv erkendte for at være ensidige — d. v. s. bestemte til at suppleres fra anden Side. Med Hensyn til Møntfodspørgsmaalet var Taleren ikke enig med nogen af de foregaaende Talere; men dette specielle Spørgsmaal skulde han ikke komme ind paa; kun dette skulde siges, at Agrarernes Opfattelse af vor Møntreforms Virkninger var overordentlig ensidig. — Taleren vilde gentage, hvad han havde udtalt andetsteds, at det var ønskeligt, om Landbrugets Tilstand i Øjeblikket kunde blive bedre belyst f. Ex. gennem Undersøgelser, foretagne af en dertil

nedsat Kommission. Efter de altfor sparsomme Oplysninger, der nu foreligge, kunde Taleren ikke forstaa Agrarernes Fremstillinger af Landbrugets Stilling. Landbruget var ganske vist trykket, men det samme gjaldt næsten alle Erhverv. Naar der taltes om Landbrugsprodukternes Prisfald, tog man altid de bedste Aar til Udgangspunkt. Dette var uberettiget; thi de gode Aar i Begyndelsen af 70erne skyldtes ganske exceptionelle Forhold, særlig Milliardbevægelsen, og Landmændene maatte have kunnet sige sig selv, at Virkningerne af denne Bevægelse ikke kunde vedblive. Virkningerne af Kommunikationsmidlernes Udvikling vare ogsaa først komne Danmark til Gode; at denne Fordel heller ikke kunde vedblive, var ogsaa indlysende. De gode Aar burde Landmændene derfor have benyttet til Opsamling af Kapital og til Reduktion af Gæld. — Taleren kunde dernæst ikke erkende, at Landejendommens Værdifald var saa stort, som der blev sagt. Efter Oplysninger fra Østifternes Kreditforening var Gennemsnitsprisen for Landejendomme paa Øerne i de sidste Par Aar 7,400 Kr. pr. Td. Hartkorn. Efter disse Oplysninger var Værdifaldet for københavnske Ejendomme omtrent lige saa stort som for Landejendomme. Taleren omtalte dernæst Produktpriserne, idet han navnlig gjorde gældende, at Gennemsnittet af Kapitelstaxterne for de sidste 5 Aar (for Sjælland) var henholdsvis for Rug, Byg og Havre 36 $\frac{0}{10}$, 52 $\frac{0}{10}$ og 80 $\frac{0}{10}$ højere end Gennemsnittet for Perioden 1819—50, — i hvilken Hartkornsskatterne til Staten vare blevne paalagte; de var altsaa i hvert Fald ikke tungere nu end dengang de paalagdes. Det maatte vel indrømmes, at Skatterne ere blevne tungere i Guld, end de vilde været i Sølv;

men det maatte tillige erindres, at dette er det samme som, at Skatteudbyttet er blevet mere værdifuldt for Staten; og hvis dette ikke havde været Tilfældet, maatte man enten have paalagt nye Skatter, eller Staten maatte have indskrænket sin Virksomhed (f. Ex. bygget færre Jærnbaner). Naar Staten havde bygget urentable Jærnbaner og nedsat Taxterne, da var dette i særlig Grad kommet Landbrugerne til Gode. Naar der i denne Forbindelse taltes om Skatternes forøgede Tyngde, da maatte man holde Kommuneskatterne udenfor; thi disse ere stegne trods den mere værdifulde Mønt. Statsskatternes forøgede Tyngde for Landbruget maatte paa det nærmeste siges at være godtgjort Landmændene gennem de stærkt stigende Bevillinger paa Indenrigsministeriets Budget (Finanslovens § 19 III) og gennem Jærnbanernes indirekte Fordele. — Der maatte skelnes skarpt mellem at komme Landbruget og Landbrugerne til Hjælp. Det var Statens Pligt at gøre alt, hvad Staten kunde gøre, for at ophjælpe Landbruget; men for at Staten skulde hjælpe de enkelte Landmænd, maatte der oplyses en ganske anden Nødstilstand, end her er Tale om. — Det var utvivlsomt, at Udviklingen havde medført, at der nu udbringes mere af en Td. Hartkorn end tidligere. Kornproduktionen var i 1840 kun det halve af den nuværende, hvortil kommer Udbyttet af Blandsæd, Rodfrugter og desl., som ikke dyrkedes i nævneværdigt Omfang tidligere. Dette indrømmedes vel af Agrarerne, men der blev saa gjort gældende, at Udgifterne ogsaa ere voxede. Til Belysning af Forholdet mellem Landbrugets Indtægter og Udgifter i tidligere Tid og nu anførte Taleren et Par Exempler af Petersen (Malling):

»Landbrug før og nu«. Dette var et Punkt, som trængte til grundig Undersøgelse. I det hele taget var Agrarspørgsmaalet saa kompliceret, at det var umuligt at komme til Bunds i dets Enkeltheder, før der var skaffet nye Oplysninger til Stede om den nuværende Tilstand.

En tilstedeværende Landmand fik derefter Ordet og ytrede, at han gerne vilde lægge et godt Ord ind for Landmændene; thi uagtet han ikke sluttede sig til Agrarerne, maatte han dog udtale at det staar langt daarligere til med Landbruget end de foregaaende Talere have udtalt. Landbruget skulde vel ikke ammes op af Staten, men Taleren følte sig overbevist om, at uden Agrarforeningen vilde flere af Odense-Programets Punkter og de Ønsker, som her udtaltes, blive opfyldte i Fremtiden; tidligere Lovforslag tydede dergaa; men det vilde tage Tid, — saadanne Reformer lod sig ikke gennemføre i 2 eller 3 Aar. — Agrarforeningen vilde næppe holde sammen i Længden; dertil var Forbindelsen for løs, og der var paa flere Punkter stor Uenighed indenfor Foreningens Medlemmer, saaledes med Hensyn til Toldspørgsmaalet, som man jo foreløbig helt lod ligge. — Blandt Odense-Mødets Programpunkter nærrede Taleren stor Sympathi for det, der vedrørte Indkomstskatten. Der trængtes til en saadan for at skaffe en mere ligelig Fordeling af Skattebyrden, idet Bybeboerne nu næsten kun vare beskattede gennem Tolden. Indkomstskatten vilde dog næppe kunne gennemføres nu; der var ikke i Befolkningen og i de kommunale Raad den rette Forstaaelse af denne Skat. Ansættelsen vilde let blive saadan, at Skatten fortrinsvis blev lignet paa Landboerne efter Hartkornets Stør-

relse. Hensigtsmæssigst vilde det maaske være, om Skatten blev paalignet amtsvis ved Kommissioner; men en saadan Fremgangsmaade vilde sandsynligvis avle Utilfredshed. I Fremtiden kunde Indkomstskatten maaske blive god, men i Øjeblikket lod den sig næppe gennemføre med Held. — Taleren maatte bestemt hævde, at Landbrugernes økonomiske Forhold vare meget uheldige. Der var blevet sagt, at Ejendommenes Værdifald var 20 %, men det var i Virkeligheden langt større. Taleren søgte at paavise dette ved Talberegning. Sandheden maatte frem: det var næsten umuligt at faa en opsagt anden Prioritet igen. Hertil kom, at Købmandskrediten indskrænkedes, hvad Taleren iøvrigt fandt ganske naturligt. Det maatte endelig ikke glemmes, at Driftsudgifterne vare voxede umaadeligt — først og fremmest Udgifterne til Folkehold. — Der maatte gøres Indsigelse mod den Paastand, at Landmændene havde levet deres Penge op. Der var ganske vist blevet brugt en Del Penge uproductivt i de gode Aar, men det meste af Overskuddet var anvendt paa Jorden; var dette ikke sket, vilde Landbruget nu være fallit. Taleren saa med Haab paa Fremtiden; Landbostanden var i Besiddelse af Dygtighed og skulde nok gaa Krisen igennem naar man lod det arbejde i Ro og hjalp det paa passende Maade. Agrarforeningen havde Taleren ingen Tillid til; det var en alt for unaturlig Forbindelse mellem de store og de smaa Landmænd, som i Virkeligheden ikke havde fælles økonomiske Interesser. Andelsbevægelsen (Fællesmejerier etc.) havde bragt de mindre Landbrugere store Fordele, men den havde skadet de større; og saaledes gik det paa mange Punkter. De mindre Jordbrugere, Husmænd

og Gaardmænd, føle de daarlige Tider i ringere Grad end Proprietærer og Herregaardsejere. Mente man fra et statsøkonomisk Synspunkt, at disse burde opretholdes, trængtes der til snarlig Hjælp paa en eller anden Maade. — Hvis der i Øjeblikket fra Statens Side skulde gøres noget for det samlede Landbrug, kunde det ikke hjælpe at fæste Blikket paa Lettelser i Skatter og Told; sligt vilde ikke forslaa. Derimod vilde en rationel Udvikling af Realkrediten sikkert bringe Landbruget store Fordele.

Efter nogle korte Bemærkninger af et Par af de foregaaende Talere sluttedes Mødet af Formanden.